

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2024

Martina Jarošová

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka (41-KCJ)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vývoj větných struktur u dítěte
Development of Syntactic Structure in the Child

Martina Jarošová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavla Chejnová, Ph. D.

Studijní program: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání (B0114A090014)

Studijní obor: B ČJ-NJ 20 (0114RA090014, 0114RA090016)

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Vývoj větných struktur u dítěte* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 7. 2024

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Pavle Chejnové, Ph.D., za odborné vedení a podporu při zpracování mé bakalářské práce.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá vývojem syntaktických struktur u dítěte. Cílem této práce je zanalyzovat vývoj těchto struktur u konkrétního monolingvního českého chlapce a srovnat tento vývoj s dosavadními výzkumy v Čechách a na Slovensku. Výzkum je proveden formou nahrávání řeči chlapce v interakci s dospělým. Práce se zabývá i základy syntaxe a osvojováním jazyka u dětí z obecnějšího hlediska.

KLÍČOVÁ SLOVA

Syntax, osvojování jazyka, větné struktury, analýza dětské řeči, hypotaxe, parataxe, průměrná délka výpovědi

ANNOTATION

The bachelor's thesis focuses on the development of syntactic structures in a child. The aim of this work is to analyze the development of these structures in a specific monolingual Czech boy and to compare this development with existing research in the Czech Republic and Slovakia. The research is conducted by recording the boy's speech in interaction with an adult. The thesis also addresses the basics of syntax and language acquisition in children from a broader perspective.

KEYWORDS

Syntax, language acquisition, sentence structures, child speech analysis, hypotaxis, parataxis, mean length of utterance

Obsah

Úvod	7
1 Syntaktické struktury	8
1.1 Výpověď	8
1.1.1 Výpovědi větné	8
1.1.2 Výpovědi nevětné	10
2 Osvojování jazyka u dítěte	11
2.1 Osvojování větných struktur u dítěte	12
2.1.1 Dosavadní výzkumy týkající se vývoje větných struktur	13
3 Cíle výzkumu, metodologie práce	16
3.1 Informace o transkripci	17
3.2 Nahrávání interakce s dospělým	20
4 Počet slov ve výpovědích	24
5 Struktura výpovědí	24
6 Vývoj větných struktur	41
6.1 Vývoj hypotaktických větných struktur	41
6.2 Vývoj parataktických větných struktur	50
Závěr	53
Seznam použitých informačních zdrojů	56
Seznam příloh	59

Úvod

Práce *Vývoj větných struktur u dítěte* se zaměřuje na analýzu vývoje větných struktur konkrétního monolingvního chlapce. Teoretická část se zabývá stručným představením syntaktických struktur a osvojování jazyka u jedinců. V závěru této části jsou představeny některé dosavadní výzkumy vývoje větných struktur u dětí.

Praktická část je zaměřena na výzkum. Nejprve je uvedena metodologie a cíle výzkumu. Výzkum je proveden formou nahrávání interakce dítěte s dospělým a následné analýzy těchto nahrávek, nahrávky jsou transkribovány dle zásad transkripce CHAT. Pro srozumitelnost jsou uvedeny i informace o transkripci.

V rámci analýzy se práce věnuje počtu slov ve výpovědích, struktuře výpovědí a vývoji hypotaktických a parataktických větných struktur. Celkem bylo pořizeno 6 nahrávek, z nichž každá trvala přibližně pět minut, analyzována je jedna nahrávka po druhé. Je zkoumán posun mezi jednotlivými nahrávkami a zároveň je vývoj srovnáván s dosavadními výzkumy zmíněnými v teoretické části.

Cílem práce je tedy analyzovat syntaktickou kompetenci dítěte a zhodnotit jeho vývoj větných struktur a porovnat tento vývoj s dosavadními výzkumy v Čechách a na Slovensku.

1 Syntaktické struktury

Práce využívá Havránkovo a Jedličkovo pojetí syntaxe. Pracujeme tedy s pojmy jako je věta jednoduchá a souvětí, větné a nevětné výpovědi, hypotaktické a parataktické větné struktury.

1.1 Výpověď

„Výpověď je základní jednotka jazykového projevu tvořící formálně (též zvukově nebo graficky) i obsahově relativně uzavřený celek, který může i nemusí mít mluvnickou stavbu věty.“ (SSJČ, 2011) Stejně jako Horálek, pojem ‚výpověď‘ dosadíme na místo pojmu ‚věta‘, tj. v platnosti útvarů s určitým slovesem i bez něho. (Horálek, 1977, s. 173–174). Výpověď dále můžeme rozlišit na výpověď větnou (popř. souvětnou) a výpověď nevětnou, tzv. větný ekvivalent. Konstitutivním rysem každé výpovědi je postojová (obecná) modalita, na jejímž základě jsou vydělovány čtyři typy výpovědí, a to oznamovací, tázací, rozkazovací a práci (Grepl, 1971, s. 23). Podle poměru mluvčího k obsahu věty rozlišujeme věty kladné a záporné (Havránek a Jedlička, 1956, s. 143).

1.1.1 Výpovědi větné

Výpovědi větné jsou výpovědi, které obsahují určitý tvar slovesný, tedy výpovědi s explicitně vyjádřenou predikací (Hirschová, 2017). Mohou se vyskytovat s vyjádřeným i nevyjádřeným podmětem. Do větných výpovědí řadíme i výpovědi souvětné, kdy mohou být vytvořeny buď parataktické, nebo hypotaktické větné struktury.

Parataktické větné struktury

Podle Svobodové je parataxe takový typ spojení, kdy spojované členy nebo celky jsou na stejné syntaktické úrovni a tím tvoří koordinační skupinu. Parataktické souvětí se skládá z hlavních vět, které jsou mluvnickými nezávislými složkami této koordinační skupiny. Je klíčové, aby parataktické souvětí obsahovalo minimálně jednu dvojici hlavních vět spojených parataxi, ačkoliv počet vedlejších vět není podstatný.

K typickým spojovacím prostředkům v parataktických spojeních patří:

- a) souřadící spojky, jako jsou *a, i, ale, ba, neboť*, nebo spojení bez spojek,

- b) lexikální prostředky, jako například zdůrazňovací příslovce typu *dokonce, naopak, zatím, přesto* aj.,
- c) složené prostředky, které kombinují souřadící spojku a příslovce, například *a přece, ale naopak, ba dokonce* aj.,
- d) vícečlenné spojovací výrazy, jak opakované *i – i, ani – ani, jednak – jednak, hned – hned*, tak dvojité *nejen – ale, sice – ale, jak – tak, buď – nebo* aj.,
- e) relativia *což, přičemž, načež, pročež*, která mohou fungovat jako prostředky parataktické a nahradit pořadící spojky.

V parataktickém spojení se obvykle rozlišuje šest významových poměrů, zahrnující slučovací, stupňovací, odporovací, vylučovací, příčinný a důsledkový poměr (Svobodová, 2009, s. 65–69).

Hypotaktické větné struktury

Naproti tomu hypotaxe je podle Svobodové spojení vět, kde jedna věta je začleněna do jiné věty jako její člen. Tato začleněná věta je závislá na hlavní větě, která ji ovládá. Tento syntaktický vztah mezi závislou a řídicí větou nazýváme dominancí. V textech s hypotaktickým spojením převládá jedna hlavní věta a závislé věty jsou připojeny k ní.

K typickým hypotaktickým spojovacím prostředkům v souvětí patří:

- a) pořadící (hypotaktické) spojky, například *že, aby, když, jakmile, protože, jelikož, poněvadž, třebaže, ačkoliv* aj.,
- b) vztažná zájmena *který, jaký, čím, jenž, kdo, co*,
- c) vztažná příslovce *kam, kde, kudy, kdy, odkdy* aj.

Existují však výjimky, jako jsou spojovací prostředky nazývané různovětné, které se objevují společně v jedné větě, i když každý z nich odkazuje na jinou větu. Další příklad představují dvojice spojek souřadící s pořadící, které se zdánlivě nacházejí v jediné větě, ale ve skutečnosti fungují odděleně. (Svobodová, 2009, s. 65–69).

Závislou větu můžeme nazývat také větou vedlejší. Tato věta tedy nahrazuje větný člen řídicí věty. Vedlejší věta je podle toho, který větný člen věty řídicí zastupuje, buď podmětná, předmětná, přívlastková, doplňková nebo příslovečná. Věta příslovečná vyjadřuje příslovečné určení rozvíjející přísudek věty řídicí. Podle okolností a vztahů, které v úloze

přísllovečného určení vyjadřuje ve vztahu k větě řídicí, může být věta přísllovečná místní, časová, způsobová, příčinná, účelová, podmínková nebo přípustková (Havránek a Jedlička, 1958, s. 171–172).

1.1.2 Výpovědi nevětné

Výpovědi nevětné jsou takové výpovědi, ve kterých není explicitně vyjádřena predikace a jejich jádrem tedy není určitý tvar slovesný (Grepl a Karlík, 1998, s. 190).

Mohou se vyskytnout i „nevětné výpovědi s větnou intepretací sloužící jako odpovědi na otázky.“ (Škrabalová, 2017) Do této skupiny řadíme odpovědi na otázky s tázacím slovem, které obsahují frázi řešící tázací slovo a odpovědi na otázky, které obsahují partikule „ano“ nebo „ne“ anebo finitní sloveso otázky (tamtéž). I přes to, že v posledním případě výpověď v podstatě určitý tvar slovesný obsahuje, řadíme tento typ do výpovědí nevětných.

2 Osvojování jazyka u dítěte

Pro pochopení osvojování jazyka u dítěte je vhodné si vyjasni nějaké výchozí pojmy. Takovými pojmy jsou pojmy ‚jazyk‘ a ‚řeč‘. Podle Fernandézové a Cairnsové je jazyk primární komunikační systém lidského druhu a v běžných podmínkách je užíván ke sdělování myšlenek prostřednictvím řeči. Řeč by neměla být zaměňována s jazykem. Dále je důležitý pojem ‚myšlení‘, který by také neměl být zaměňován s jazykem, jelikož své myšlenky verbalizujeme prostřednictvím jazyka. Řada jedinců (jako například novorozenci; lidé, kteří trpí neurologickými poruchami, nebo také mnoho druhů zvířat) je schopna myslet, avšak nikoliv komunikovat. Také je podstatný rozdíl mezi jazykem a ‚komunikací‘ – jazyk je pro člověka primárním komunikačním systémem, ale nepředstavuje jediný způsob, kterým se dá komunikovat. Jako příklady komunikací udávají například neverbální, matematickou, nebo estetickou komunikaci. Jazyk naopak může být využit jinak než ke komunikaci a ke zpracování informací, jelikož může mít estetické kvality (Fernandézová a Cairnsová, 2014, s. 15–18). Děti si osvojují znalost jazyka nebo jazyků v relativně krátkém čase a s vynaložením pouze minimálního úsilí. Osvojení by však nebylo možné bez biologicky zakotvených predispozic k osvojení jazyka a zkušenosti s jazykem z okolí. Všechny děti prochází podobnými obdobími jazykového vývoje (tamtéž, s. 95).

Asociace klinických logopedů shrnula, že dítě začne říkat jednotlivá slova od svého prvního roku. Do té doby užívá k dorozumění pouze protoslova, různé zvuky (jako například smích, pláč, broukání), ale také gestikulaci v podobě kroucení hlavy nebo ukazování. Od prvního do druhého roku se slova začnou měnit na dvouslovné výpovědi a ve dvou letech dítě umí vyprodukovat alespoň 50 slov (popř. protoslov¹). Po druhém roce se dítě už zapojuje do krátkých dialogů a má zájem o smysluplnou konverzaci (Asociace klinických logopedů, 2024). Smolík a Seidlová Málková napsali, že dítě ve dvou letech říká první věty, tříleté dokáže vést konverzaci, se čtyřletým se dá diskutovat na různá témata a pětileté dítě má i metajazykovou dovednost, tedy dokáže přemýšlet o jazyce, uvědomuje si jeho existenci. Mezi aspekty, které musí každé dítě zvládat, patří implicitní znalost jazyka a explicitní znalost o jazyce, tedy schopnost určit, zda je daná věta správná či chybná. Dalším aspektem

¹ Pod pojmem protoslova rozumíme komplexy zvuků, zárodky slov, u nichž nelze jednoznačně poznat jejich význam. Jde o jakési málo srozumitelné nebo nesrozumitelné shluky hlásek a slabik, kterými děti vstupují do verbální sociální komunikace. [<https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/protoslova>]

jazyka je pragmatika. Základy pragmatiky získávají děti od samých začátků osvojování jazyka a zároveň její osvojování prochází celý proces osvojování jazyka (Smolík a Seidlová Málková, 2014, s. 15–20).

2.1 Osvojování větných struktur u dítěte

Jak napsal Smolík a Seidlová Málková, pro mnoho výzkumníků je proces osvojování vět nejdůležitějším aspektem dětského osvojování jazyka – projevuje se v něm, jak dítě postupně získává schopnost aplikovat pravidla jazyka a vytvářet tak nová jazyková vyjádření. Spousta lingvistů považuje schopnost vyjadřování nových významů za klíčovou vlastnost lidského jazyka. O této schopnosti se mluví jako o kreativitě – i přesto, že známe omezené množství jednotek jazyka (tedy slov a morfémů), dokážeme nimi vyjadřovat neomezené množství významů. Tato schopnost se týká jak produkce, tak porozumění – slyšíme věty, které jsme nikdy předtím neslyšeli, a přesto jim rozumíme. Studium osvojování vět se zabývá tím, jak děti získávají tyto schopnosti jazykové kreativity (Smolík a Seidlová Málková, 2014, s. 19).

Saicová Římalová rozdělila teoretické přístupy k osvojování gramatiky (morfologie a syntaxe) do dvou směrů; nativistického a konstruktivistického. Nativistické neboli generativní přístupy typicky kladou důraz na osvojování syntaxe a vidí jazyk jako složený ze samostatných modulů, tj. mimo jiné i modulu syntaktického, popř. morfologického. Tyto přístupy předpokládají, že na osvojování gramatické stránky jazyka se výrazně podílejí vrozené principy a parametry. Konstruktivistické přístupy uvažují o tom, že dítě si osvojuje stále obecnější a složitější konstrukce pod vlivem toho, s jakým jazykem se setkává a za pomoci procesů, jako je abstrakce (Saicová Římalová, 2016, s. 43–44).

Jak napsala Chejnová, děti jsou schopny vytvářet syntaktické struktury po osvojení 50 slov, avšak celkový vývoj trvá poměrně dlouho, složitější vztahy mezi větami se dítě naučí vyjadřovat mnohdy až ve škole (Chejnová, 2022, kapitola 10). Podle Červenkové děti od dvou a půl do tří let tvoří věty, které obsahují tři až pět, případně i více slov. Zároveň dokáží spojit dvě krátké věty do jedné delší věty, nejprve beze spojek a poté spojkou „a“. Tuto spojku později doplňují i další spojky. Z výzkumu ontogeneze řeči od Pačesové je zřejmé, že děti si spojky osvojují jako poslední slovní druh (Červenková, 2019, s. 831–834).

Chejnová píše, že je předpokládáno, že osvojování jazyka není založeno na jazykově specifických vrozených faktorech, ale spíše na využití obecných kognitivních schopností ke zpracování inputu z okolí (Chejnová, 2020, s. 163). Podle Průchy je zdrojem osvojování syntaktických konstrukcí dětmi imitační učení, nikoliv prioritně vrozené dispozice (Průcha, 2011, s. 64).

2.1.1 Dosavadní výzkumy týkající se vývoje větných struktur

Saicová Římalová píše, že výzkumy osvojování gramatiky se zaměřují na mnoho témat. Například tématu indexu průměrné délky výpovědi se věnuje Kapalková a kol. (2004) nebo Fečenková a Slančová (2001). Často je také syntaktický vývoj popisován jako složený z jistých stádií, a to sice ze stádií jednoslovných a dvouslovných. Opakovaně pozorovaným jevem je i to, že dítě v jistém stádiu užívá nějaké pravidlo a aplikuje ho i na případy, kde by se uplatňovat nemělo. Často se také řeší tzv. bootstrapping, neboli to, jak dítě dokáže v jazyce odhalit nějaké zákonitosti (Saicová Římalová, 2016, s. 44–46). V této kapitole se budeme věnovat čtyřem vybraným výzkumům na téma vývoje větných struktur, konkrétně výzkumům od Chejnové, Slančové a Sokolové, Kesselové a Borkové.

Chejnová ve své studii zkoumá chlapce, který je v době výzkumu šestiletý, avšak je zaznamenán i jeho dřívější vývoj. V tomto souhrnu se primárně zaměřujeme na dobu okolo tří let. U chlapce se nejprve objevily parataktické vztahy beze spojek. Jako další si osvojil vztah slučovací, poté důsledkový a odporovací, kdy však výpověď často navazovala na předchozí výpověď vlastní nebo na výpověď komunikačního partnera. Chejnová upozorňuje na struktury založené na adordinačním² spojení dvou klauzulí – dítě často vyjadřovalo tutéž skutečnost v první klauzuli s kladnou polaritou a ve druhé se zápornou polaritou, nebo docházelo ke změně slovesného času. Dále také zmiňuje tzv. vysvětlovací vztah, který na rozdíl od adordinace přináší další, rozšiřující informace. Vylučovací vztah se u chlapce vyskytuje zřídka, stupňovací vztah až ve věku čtyř let. Co se hypotaktických vztahů týče, nejprve se objevovaly věty předmětné, a to sice v době, kdy chlapec systematicky začal používat flexi. V prvních výskytech převažuje přivolání pozornosti, užití druhé osoby singuláru nebo první osoby singuláru. Zpočátku chybí spojky a sloveso v hlavní větě není

² „Adordinačním vztahem míníme spojení, v němž druhá složka označuje v zásadě totéž jako složka první.“ (Karlík, 2017)

rozvinuto. Ve věku 3 a 4 let byly velmi časté konstrukce s úplným vynecháním hlavní věty a konstrukce začínající spojkou. Týkalo se to hlavně výpovědí s interogativní (otázkovou) funkcí. Chejnová u těchto případů upozorňuje na Diesselovo tvrzení, že souvětí s větou předmětnou vznikají expanzí věty vedlejší; věty předmětné se vyskytovaly s elizí (výpustkou) věty hlavní. Nejčastějšími konektory u vět předmětných byla tázací zájmena a příslovce *kdo, co, kolik, proč, který* apod. Funkcí těchto souvětí bylo zjišťování informací typické pro předškolní věk. Věty podmětné se u chlapce vyskytovaly zhruba od 3. roku, avšak zřídka. Přibližně ve stejné době, když měl chlapec osvojenou flexi vztažných zájmen, se objevila i věta přívlastková, u níž se často jako spojovací prostředek vyskytovalo zájmeno *co*, dále pak i *který, jak, kde*. Nejčastěji byl větou přívlastkovou rozvíjen přímý předmět. Co se týče vět příslovečných, první výskyt se objevil ve věku 2;7. Souvětí skládající se ze tří a více vět se u sledovaného chlapce začala objevovat až od věku 3;6. Do té doby se jednalo spíše o volné řazení vět za sebou v naraci, spojené juxtapozičně³, často s klesavou kadencí⁴ na konci každé klauzule (Chejnová, 2020, s. 162–171).

Slančová a Sokolová ve své studii pozorovaly jednoho slovenského chlapce a poté analyzovaly počet slov ve výpovědi, strukturu dětské výpovědi pomocí větněčlenské, syntagmatické a morfologické syntaxe a morfologické analýzy a také elementární větné struktury (Slančová a Sokolová, 2018, s. 517–518). Chlapec byl sledován od 11. do 30. měsíce věku, tedy od té doby, co se u něj objevila první slova. Zejména u dvouslovných výpovědí pozorovaly větné struktury bez predikátu, u tří- a víceslovných výpovědí struktury bez predikátu klesaly. Výrazný nárůst struktur s predikátem nastával na konci sledovaného období. Slančová a Sokolová zmiňují, že s přibývajícím věkem se u chlapce objevovaly stále nové komunikační záměry a kumulovaly se s těmi ze starších období v rámci jedné repliky (tamtéž, s. 591–592).

Kesselová ve své studii pozorovala 30 chlapců a 24 dívek ve věku od 3 do 6 let. Každé dítě vytvářelo narativy k třem sériím obrázků. Ve výsledcích zmiňuje ústup syntaktických struktur, které se stahují na úkor jmenných jednoslovných výpovědí, víceslovných jmenných konstrukcí a výpovědí skládajících se ze samotného přísudku. Jmennou jednoslovnou

³ Juxtapozicí míníme „způsob spojení vět, při němž věty následují za sebou bez lexikálních spojovacích prostředků.“ (Karlík, 2017)

⁴ Kadencí míníme rytmický intonační spád (SSČJ, 2011)

výpovědi dítě informuje o existenci nějakého objektu, tzv. „nálepkuje“ dané objekty. U dětí, které „nálepkují“ Kesselová pozoruje nejvyšší počet syntaktických struktur v podobě jednoduché věty. Víceslovné jmenné konstrukce znamenají to, že dítě vyjmenovává jednotlivé substance bez toho, aniž by je spojovalo do vět. Jedná se o období jmenných jednoslovných výpovědí. Co se týče sémanticky rovnocenných prvků, dítě je nejprve řadí juxtapozičně, poté paratakticky a nakonec hypotakticky. Kesselová dále představuje jednoduchou větu jakožto strukturu stabilní a komunikačně dominantní ve všech věkových skupinách. Upozorňuje na kánonický typ věty se strukturou *subjekt – predikát – objekt* (Kesselová, 2013, s. 24–29).

Borková ve své bakalářské práci zaznamenávala vývoj gramatické kompetence u dítěte předškolního věku, kdy se zaměřovala především na syntaktickou strukturu. Pozorovala, které typy vět a souvětých struktur dítě používá, jaká je jejich frekvence, kterými spojovacími prostředky dítě věty spojuje, do jaké míry se shodují naměřené hodnoty indexu MLU se zahraničními výzkumy a chyby pramenící z hypergeneralizace. Analýzu dělala formou nahrávání česky hovořící dívky. Zjistila, že index MLU se zcela shoduje s naměřenými hodnotami u anglicky mluvících dětí a výsledné hodnoty plně odpovídají rozmezí indexu, které uvádí zahraniční badatelé. Dívka také používala více vět jednoduchých než souvětí, ale ve věku 3 let a 8 měsíců začalo vět jednoduchých mírně ubývat a zároveň ve věku 3 let a 4 měsíců začal stoupat počet souvětí. Ze všech typů vět se nejvíce vyskytovaly věty oznamovací. Tendence k hypergeneralizace byla patrná po celou dobu zkoumání. Souvětí hypotaktická převažovala nad parataktickými souvětími. Z vedlejších vět se nejprve objevila přívlastková ve věku 3 let a 4 měsíců. Největší zastoupení vykazovaly vedlejší věty příslovečné účelové, příčinné a podmínkové. Pro hypotaktický vztah používala dívka jeden až dva spojovací výrazy, nejčastěji spojovací výraz „aby“ uvozující větu příslovečnou účelovou. Ve věku 3 let a 4 měsíců se objevila složitá souvětí o třech větách spojená paratakticky i hypotakticky.

3 Cíle výzkumu, metodologie práce

Cílem této práce je objasnit, jak se vyvíjejí syntaktické struktury u dítěte předškolního věku. Zajímají nás primárně následující otázky:

- Kolikaslovné výpovědi se vyskytují a které převažují?
- Jsou užity výpovědi větné, či nevětné?
- Jaké typy hypotaktických a parataktických vět se vyskytují?
- Jaké spojovací prostředky se vyskytují?

Pro výzkum budou využity nahrávky komunikace mezi dospělým a dítětem. Dítětem je český monolingvní chlapec Marek, kterému v době první nahrávky byly 3 roky a 7 měsíců a v době poslední nahrávky 4 roky a 1 měsíc. Marek tráví nejvíce času se svými rodiči a mladším bratrem, kterému byly v době nahrávání 2 roky. Od září 2022 navštěvoval po celý školní rok dětskou skupinu a od září 2023 navštěvuje mateřskou školu, ale i mimo školku se vídá s jinými dětmi okolo jeho věku. Kromě rodičů se aktivně stýká i s dalšími dospělými členy rodiny a jinými kamarády nebo známými. Lidé okolo na něj většinou mluví hovorovou i obecnou češtinou. Nepoužívají dětskou řeč, jelikož se mu snaží v rozvoji řeči pomáhat.

K výzkumu a získání dat byla využita metoda pozorování, která probíhala prostřednictvím audionahrávek řeči dítěte v interakci s dospělým, konkrétně s Martinou Jarošovou, která je Markovou sestřenicí a autorkou práce. Občas se v interakci vyskytují další osoby, například Markova matka a babička. Nahrávky byly nejčastěji pořizovány při hraní doma, venku na zahradě či na hřišti anebo při procházce. Celkem pracujeme se šesti nahrávkami, které byly pořízeny v rozmezí 6 měsíců s přibližným odstupem měsíc a půl. Každá nahrávka trvá přibližně 30 minut.

Poté byly nahrávky transkribovány dle zásad transkripce CHAT (Codes for Human Analysis of Transcript) v rámci korpusu CHILDES (Child Language Data Exchange System). Transkripce vychází z manuálu od MacWhinneyho *Tools for Analyzing Talk*. Každá nahrávka je následně zanalyzovaná dle syntaktického hlediska.

Konkrétně je zkoumán počet slov ve výpovědích, dále pak struktura výpovědí – zda se jedná o výpovědi větné či nevětné, věty jednoduché či souvětí, jaké druhy vět z hlediska obsahu jsou užity a nakonec užití větných struktur, hypotaktických i parataktických.

3.1 Informace o transkripci

Na začátku každého transkriptu je uveden jazyk (za symbolem @Language), datum (za symbolem @Date) a osoby, které jsou součástí interakce (za symbolem @Participants). Osoby jsou označeny hvězdičkou a třípísmenným ID. Dále je vždy uvedena situace, ve které se nahrávání konalo (za symbolem @Situation) a při výraznějších změnách situace je doplněn komentář (za symbolem @Comment).

Všechna slova a slovní tvary jsou složkami tzv. hlavních linek. Jedná se o řádky, které označují přepis toho, co mluvčí řekl. Každá hlavní linka začíná hvězdičkou, po hvězdičce následuje třípísmenné ID mluvčího, dvojtečka a mezera. Poté začíná přepis toho, co bylo řečeno. První slovo v řádku nezačíná velkým písmenem, pokud se nejedná o vlastní slovo. Slova jsou oddělená mezerou. Většina slov je zapsána tak, jak slova mají být z pravopisného hlediska zapsaná. Vyskytují se však i nespisovné tvary.

Za některými slovy se může vyskytovat zavináč ve spojení s nějakým písmenem:

- *slovo@e* znamená, že mluvčí opakuje (vyloženě „papouškuj“) to, co řekl mluvčí před tím,
- *slovo@slo*⁵ znamená, že mluvčí řekl slovo ve slovenštině,
- *slovo@si* znamená, že mluvčí slovo zazpíval.

Pokud bylo nesrozumitelné, co mluvčí v nahrávce říká, je použit symbol *xxx*. Pokud není zřejmé, co mluvčí chtěl říct, je výrok fonologicky rozkódován – je použit symbol *yyy* ve spojení se symbolem *%pho*, za kterým následuje fonologický přepis. Když se v nahrávce vyskytují prvky, které nejsou podstatné pro výzkum (např. interakce mezi dospělými, při které se Marek nevyjadřuje), je užit symbol *www* v kombinaci se symbolem *%exp*, za kterým následuje vysvětlení toho, co se v dané situaci děje.

Před výplňkovými slovy je použit symbol *&-slovo*.

Pokud je řečené slovo neúplné, ale význam se zdá být jasný, chybějící část slova je v závorce. V případě, že je ve výpovědi vynecháno nějaké slovo, je užit symbol *&=0*. Tento symbol je užit v případě, že není zřejmé, jaké slovo je vynecháno. Pokud je zřejmé, jaké

⁵ Tato varianta se vyskytuje v práci. Pokud by byla místo zkratky „slo“ použita např. zkratka „eng“ znamenalo by to, že mluvčí řekl slovo v angličtině.

slovo je vynecháno, slovo následuje bezprostředně za symbolem. Zároveň mohou být užity následující symboly:

- **&=0det** v případě chybějícího množného čísla,
- **&=0v** v případě chybějícího slovesa,
- **&=0subj** v případě chybějícího podmětu,
- **&=0adj** v případě chybějícího přídavného jména,
- **&=0adv** v případě chybějícího příslovce,
- **&=0obj** v případě chybějícího předmětu,
- **&=0prep** v případě chybějící předložky.

Pokud se v nahrávkách vyskytují příliš soukromé informace o různých jménech, adresách nebo konkrétních institucích, tak jsou nahrazeny obecným pojmenováním – „křestní jméno“, „příjmení“, „název města“, „název školy“ apod.

Místo mezer mezi různými vazbami jsou použita podtržítka _. Mezi vazby patří např. apelace, názvy knih, úryvky z písní, víceslovné názvy míst apod.

Pokud se v transkriptech vyskytují zkratky, jednotlivá písmena jsou také oddělená podtržítkem.

Konec každého výroku je označen tečkou. V případě zkratk jsou tečky eliminovány. Konec otázky nebo oznamovací věty se stoupající intonací je označen otazníkem a konec důrazného nebo imperativního výroku je označen vykřičníkem.

Pauza či intonační pokles jsou označeny čárkou. Čárka není použita tam, kde se má správně užívat dle interpunkčních pravidel. Dvojtečka je ohraničena mezerami z obou stran.

Symbolem [^] jsou označeny pauzy mezi slabikami.

Pokud mluvčí produkuje nějaké zvuky jako např. výkřiky, kýchání, kašláni, smích, je před těmito zvuky označení **&=**, takže vzniknou formy jako **&=kýchá**, **&=křičí** apod. Slovesa jsou uvedena ve 3. osobě čísla jednotného, v čase přítomném. Nejedná se však o případy, kdy byla např. křičena pouze část slov, nýbrž o případy, kdy došlo např. ke křičení v určitém bodě. Pokud se jedná o imitace zvuků hlasem, je použit symbol **&=imit** a doplnění, o jaký zvuk se jedná, např. **&=imit:štěkot**.

Symbolem &* jsou označena vsunutí krátkých slov do delšího projevu mluvčího, aniž by byla přerušena jeho výpověď. Za symbolem následuje třípísmenné ID mluvčího, dvojtečka a poté vložené slovo. Jedná se o slova jako např. „jo“ nebo „mhm“.

Pauzy ve výpovědích jsou kódovány symbolem (.). Delší pauzy jsou označeny jako (..) a velmi dlouhé pauzy (...).

Symbolem +... je označena nekompletní, nepřerušená výpověď. K té dochází, když mluvčí přestane dávat pozor na to, co říká, nebo na to zapomene. Nedokončená výpověď je obvykle následována pauzou v konverzaci. Po této pauze mluvčí může pokračovat jinou výpovědí nebo výpověď začne produkovat nový mluvčí. Pokud má nedokončená výpověď tvar otázky, je užit symbol +..?. V případě, že je výpověď přerušena jiným mluvčím, je na konci výpovědi symbol +/. A pokud má výpověď tvar otázky, je tam symbol +/?.

Na začátku výpovědi, která je přímo citována je užit symbol +“. Pokud nějaká výpověď následuje rychle po předchozí výpovědi jiného mluvčího bez obvyklé krátké pauzy mezi výpověďmi, je použit symbol +^. Symbol +, je použit na začátku výpovědi, která dokončuje přerušenu výpověď zakončenou symbolem +/. A pokud nějaká výpověď dokončuje výpověď někoho jiného, je před ní symbol ++.

Paralingvistické události jako je kašel, smích nebo křik jsou označovány symbolem [=! *text*]. Zde se jedná o případy, kdy byly paralingvistické události vykonávány během řečové produkce.

Pokud výpověď potřebuje nějaké dovysvětlení, je pod ní napsán symbol %*exp* společně s vysvětlením. V případě, že je ve výpovědi slovo užito chybně, uvnitř symbolu [: *text*] je správný tvar slova. Pokud je ve výpovědi slovo užito chybně, ale jedná se o jiné existující slovo, uvnitř symbolu [:: *text*] je slovo, které mělo být správně užito. Symbol [=? *text*] je použit, pokud existují dvě varianty transkripce nějakého slova. Ve výpovědi je napsána jedna (pravděpodobnější) verze a uvnitř symbolu druhá. Pokud komentáře k dodání kontextu nejsou tak klíčové, jsou napsány hned v hlavní lince uvnitř symbolu [% *text*]. A symbol [?] je použit v případě, kdy jde mluvčímu špatně rozumět např. kvůli hluku v místnosti a není úplně jisté, co říkal. Jedná se o tzv. „nejlepší odhad“.

Pokud se dvě výpovědi překrývají, je na začátku toho výroku, který překrývá, použit symbol +<. V případě, kdy mluvčí začne něco říkat, zastaví se a poté zopakuje předchozí materiál beze změny, je použit symbol [/]. Když mluvčí začne něco říkat, zastaví se, zopakuje základní frázi, změní syntax, ale zachová stejnou myšlenku, je uveden symbol [//]. V případě reformulace je použit symbol [///]. Dojde k úplnému přeformulování výroku, avšak mluvčí říká stále stejnou myšlenku. A pokud mluvčí ukončí nedokončený výrok a začne úplně novou myšlenku, je uveden symbol [/-].

Úroveň adresáta je označena symbolem %*add*. Tento symbol popisuje, kdo s kým mluví, pokud to není zřejmé. Úroveň alternativní transkripce je označena symbolem %*alt*. Jedná se o to samé, jako u symbolu [= ? *text*], akorát v tomto případě jde o celý výrok, ne pouze o jedno slovo. Pokud se v transkripci vyskytuje nějaký výrok, který je plný symbolů a to brání v jeho porozumění, je před přepisem výroku uveden symbol %*flo*. A pokud je výrok přepsán z toho důvodu, že byl řečen nesrozumitelnou dětskou řečí, je před přepisem užit symbol %*gls*.

Obecně platí, že symboly uvedené uvnitř výroků se vztahují na slovo bezprostředně před ním. Pokud se však symbol vztahuje na více slov před ním, popř. na celý výrok, jsou slova/výroky označeny v úhlových závorkách: <*text*>.

3.2 Nahrávání interakce s dospělým

V této kapitole se nachází úryvek první nahrávky.

@Language: ces

@Date: 14. 4. 2023

@Participants:

*CHI = Marek, dítě

*TAR = Martina Jarošová, autorka práce

*GRM = Markova babička

@Situation: Martina a Marek jsou na návštěvě u své babičky.

@Comment: Martina a Marek sedí na zemi a chystají se stavět stavebnici, nikdo jiný v místnosti není.

*CHI: xxx.

*TAR: no tak to jdeme postavit.

*TAR: pojd'.

*CHI: tak to jde^me po^sta^vit.

*CHI: xxx.

*TAR: a chceš to stavět podle návodu nebo jak.

*TAR: chceš sám?

*CHI: podle návodu.

*TAR: tak todle je návod.

*CHI: to chci postavit.

*TAR: no počkej, ale to není návod.

*TAR: to je jen kolik tam je věcí.

*TAR: no tak si to asi můžeme postavit, jak chceme.

*CHI: ne, já chci třeba [?] ten návod.

*TAR: ale to není návod.

*TAR: já jsem si myslela, že to je návod, ale to není návod.

*TAR: to je jenom, že tam máš kolik věcí je v tý krabici, víš, že tady máš deset těch rovnejch, dvacet těch zatočenejch.

*CHI: já chci todleto.

*TAR: no.

*TAR: jo ty chceš todleto.

*TAR: no tak to nevim.

*TAR: tak to zkusíme.

*TAR: tak hele, musíme vzít tadyto prostřední, abysme tam měli ten ten &=0obj.

*CHI: tutututututututu@si.

*TAR: Marečku, koukni.

*CHI: je.

*TAR: vidíš, tadyhlenc je veprostřed ten křížek, takže to je todle.

*CHI: tutututytytyty@si.

*CHI: nemůžu vyjet.

*TAR: no a tak nejdřív musíme postavit ty koleje.

*CHI: pomóc, no pomóc.
*TAR: &=zasměje se
*TAR: pomůžeš mi, nebo to mám udělat sama?
*CHI: sama.
*TAR: néé pomoz mi.
*CHI: ne, já nepomůžu, ty sama.
*TAR: <no tak to je fakt skvělý> [=! směje se].
*CHI: 0.
*CHI: <jede jede>@si.
*CHI: xxx@si.
*TAR: a pověz mi něco, pověz mi co jsi dělal ve školce.
*CHI: deset [?].
*TAR: nebo už <si to nepamatuješ> [//] už si tam dlouho nebyl?
*CHI: ne.
*TAR: už si tam dlouho nebyl.
*TAR: a baví tě tam chodit?
*CHI: jo.
*TAR: a máš tam nějaký kamarády?
*CHI: nemám.
*TAR: nemáš?
*TAR: nikoho, jo?
*CHI: nikoho@e.
*TAR: ani jednoho kamaráda?
*CHI: ani@e jednoho@e kamaráda@e.
*TAR: ale dyť mně maminka tvoje říkala, že máš nějakýho kamaráda, Matěje.
*CHI: 0.
*TAR: co?
*CHI: ne.
*TAR: nemáš?.
*CHI: ne, nemam Matěje.
*CHI: podívej se.

*CHI: bléu.
*TAR: no to je nádherný.
*CHI: xxx takhle.
*TAR: a máš rád vlak?
*CHI: nemám.
*TAR: ty seš nějakéj pesimistickej dneska.
*CHI: nemam rád vlaaakyyy.
*TAR: nerad jezdíš vlakem?
*CHI: <ne> [/] jo, rád jezdím.
*TAR: rád vid'.
*CHI: jo.
*CHI: my <tam> [/] my jeli vlakem do Rokycan.
*TAR: a co v Rokycanech?
*CHI: tady.
*CHI: přišli kamarádi pán pán paní [?].

4 Počet slov ve výpovědích

„Index průměrné délky vyjádření (*mean length of utterance – MLU*) popularizoval ve studiu dětského jazyka Roger Brown (...). Princip je založen na tom, že se vezme 100 výpovědí, u každé výpovědi se pak spočítá délka ve slovech a vypočte se průměrná délka jedné výpovědi.“ (Smolík a Seidlová Málková, 2014, s. 113)

Na základě tohoto výpočtu je Markův index průměrné délky vyjádření v době první nahrávky 2,42. Z toho vyplývá, že nejčastější větnou strukturou je věta jednoduchá a souvětí se vyskytují jen výjimečně. V době druhé nahrávky se index nepatrně zvýšil a to sice na hodnotu 2,65. Převažují jednoslovné výpovědi, poté trojslovné, čtyřslovné a dvouslovné. Výjimečně se vyskytují víceslovné. Během realizace třetí nahrávky byl Markův index 2,47, takže se opět snížil v podstatě na původní hodnotu. Opět převažovaly jednoslovné výpovědi, pak tříslavné, čtyřslovné, dvouslovné a víceslovné. Ve čtvrté nahrávce se index snížil na nejnižší hodnotu 2,36. Nejvíce bylo jednoslovných výpovědí. V páté nahrávce se Markův index zvýšil na hodnotu 3,48 (mezi čtvrtou a pátou nahrávkou uběhla doba dvou měsíců). Oproti předešlým nahrávkám se poměrně snížil počet jednoslovných výpovědí, i když jich stále bylo nejvíce. A během poslední nahrávky byla hodnota Markova indexu téměř stejná, a to sice 3,49 (mezi pátou a šestou nahrávkou uběhla doba pár dní). Zde byl počet jednoslovných výpovědí téměř stejný jako počet výpovědí dvouslovných či čtyřslovných.

5 Struktura výpovědí

V první nahrávce vyprodukoval Marek celkem 207 výpovědí. 105 výpovědí je větných, z čehož je 98 vět jednoduchých a pouze 7 souvětí. 102 výpovědí je nevětných.

Graf č. 1: Typy výpovědí v první nahrávce

Tímto se potvrzuje výše zmíněný výrok Kesselové, jelikož je patrný ústup syntaktických struktur do pozadí (Kesselová, 2013). Co se nevětných struktur týče, v některých případech se jednalo o odpověď na otázku tím, že Marek zopakoval část pokládané otázky, jako například v následující ukázce:

*TAR: a chceš to stavět podle návodu nebo jak (..) chceš sám?

*CHI: podle návodu.

Někdy také pouze „papouškoval“ část nebo celou výpověď dospělého mluvčího. Vidíme zde tedy zmíněné Průchovo imitační učení (Průcha, 2011). V první nahrávce se tento jev vyskytuje celkem 9x, například:

*TAR: já to musím dolejt.

*CHI: dolejt@e.

*GRM: že ty co mam ty už jsou takový ošoupaný.

*CHI: ošoupaný@e.

*TAR: tak počkej, tady to musíme odpojit.

*CHI: opojit@e.

Častokrát byla odpověď na otázku vytvořena pouze pomocí partikulí „ano“ či „ne“. V následující ukázce můžeme vidět i odpovídání na otázku zopakováním části nebo celé otázky.

*TAR: a pověz mi něco, pověz mi co jsi dělal ve školce.

*CHI: deset [?].

*TAR: nebo už <si to nepamatuješ> [//] už si tam dlouho nebyl?

*CHI: ne.

*TAR: už si tam dlouho nebyl.

*TAR: a baví tě tam chodit?

*CHI: jo.

*TAR: a máš tam nějaký kamarády?

*CHI: nemám.

*TAR: nemáš?

*TAR: nikoho, jo?

*CHI: nikoho@e.

*TAR: ani jednoho kamaráda?

*CHI: ani@e jednoho@e kamaráda@e.

Na začátku následující ukázky se objevuje produkce náhodných slov:

@Comment: Marek začne bořit stavebnici.

*TAR: počkej.

*TAR: dyť já to tady stavím.

*TAR: koukej.

*CHI: pán paník, pán paník, pán kamík, pán kamík.

*TAR: to ňák nevychází vid'.

*CHI: pán kaník.

*TAR: počkej počkej počkej.

*TAR: není mi to.

Také se v nahrávce objevily různé zvuky, či zpívání:

*CHI: tutututututututu@si.

*TAR: Marečku, koukni.

*CHI: je.

*TAR: vidíš, tadyhlenc je veprostřed ten křížek, takže to je tohle.

*CHI: tutututytyty@si.

Objevil se i ustálený výraz, který se užívá bez určitého slovesného tvaru, a tím je výraz následující:

*CHI: to neni obráceně.

*CHI: všechno dobrý.

*TAR: všechno dobrý.

Párkrát byl také užít ustálený tvar „pomoc“.

*CHI: Sokolova babička!

*TAR: co máš furt s babičkou ze Sokolova?

*CHI: 0.

*CHI: pomoc.

*CHI: <můžeš už> [//] můžeme my honit už.

*CHI: Sokolova babička!

*TAR: co máš furt s babičkou ze Sokolova?

*CHI: 0.

*CHI: pomoc.

Došlo ale i k vytvoření nevětné výpovědi, která by byla výpovědí větnou, pokud by nedošlo k vynechání určitého slovesného tvaru:

*TAR: a víš kolik je Lukáškoví?

*CHI: je^den.

*TAR: dva.

*CHI: jo.

*CHI: Lukáškoví &=0jsou dva.

Marek také nahrazuje rozkazovací způsob slovesem v infinitivním tvaru. Tento jev popisuje Chejnová ve své studii, kdy se však u dítěte objevuje ve věku 2 let a 9 měsíců a ve věku 3

let a 4 měsíců se už objevuje rozkazovací způsob. Dále pak zmiňuje například i nahrazování rozkazovacího způsobu budoucím časem. U Marka se sloveso v infinitivu místo rozkazovacího způsobu objevuje následovně:

@Comment: Marek začne tahat za ubrus.

*GRM: prosimtě nech mi ho tam jo.

*GRM: nee.

*TAR: nech toho, Marečku.

*CHI: su^ndat.

@Comment: Markova babička otevírá dveře do pokoje.

*CHI: zavřít!

*CHI: zavřínu! [: zavřu].

*CHI: zavřu!

*CHI: prosim podávat auta.

*TAR: &-mhm.

Velmi často byla pokládána otázka „proč?“:

*CHI: proč?

*GRM: co proč?

*CHI: co ty chlupa^toto [: chlupatý].

Jak už bylo zmíněno, rozkazovací způsob byl ve všech případech utvořen pouze pomocí infinitivního tvaru. Ve své správné podobě se nevyskytl ani jednou. Z toho vyplývá, že se objevovaly jen oznamovací či tázací věty. Většina vět však je oznamovacích. Co se týče vět tázacích, Marek byl dokonce párkrát schopen vytvořit plnohodnotnou tázací konstrukci bez toho, aniž by něco opakoval, jako například v následující ukázce:

@Comment: Něco spadlo.

*CHI: co to by^lo?

V následujícím případě nelze jasně určit, zda Marek tázací konstrukci vytvořil na základě předešlé výpovědi dospělého, nebo zda ji vytvořil sám – jelikož mezi zmíněnou výpovědí dospělého a Markovou otázkou proběhlo několik dalších výpovědí:

*TAR: a kde bydlí babička <křestní jméno> i moje babička?

*CHI: &-hmm třeba v Sokolově!

*TAR: +<nee.

*TAR: teď sme v Plzni.

*CHI: <teď sme v Plzni>@e.

*TAR: takže tady ta naše babička bydlí v Plzni.

*CHI: 0.

*TAR: jo?

*CHI: +<a kde bydlí tvoje babička?

*TAR: no moje babička je i tvoje babička.

V rámci nevětných výpovědí byla zmíněna jednoslovná otázka „proč?“. Mnohokrát však došlo k vytvoření větné tázací konstrukce, která začínala stejným slovem, ale pokračovala zopakováním, popř. částečným napodobením předchozí výpovědi dospělého, například:

*TAR: podle mě to děláme blbě, Marečku.

*CHI: proč to děláme blbě?

*TAR: no protože to musí bejt takhle zatočený.

*TAR: Marečku, jsem z toho jelen.

*CHI: proč? (..) z toho &=0jsi jelen.

*TAR: to se tak říká, když +...

*TAR: to se moc nepovedlo.

*CHI: proč se &=0to nepovedlo?

Na podobné bázi funguje i utvoření otázky, které začínají tázacím zájmenem „co“:

*GRM: www.

*TAR: www.

%exp: Markova babička Markovi říká, aby pořádně kousal a že už má všechny zuby.

Martina reaguje a říká Markovi, že mu jeho zuby vypadají a pak zase narostou.

*TAR: no a pak ti zase vypadají a narostou.

*TAR: co kopeš babičku.

*CHI: +<co vypadají?

*GRM: nekope vid'.

*CHI: co vypadají?

Nejčastěji se tedy vyskytují tázací konstrukce, které začínají na „proč“, dále pak „co“. Další tázací příslovce a zájmena, jako například „kde“, „kdy“, „kdo“ se nevyskytují vůbec i přes to, že podle Průchy si děti osvojují všechna tato slova už po druhém věku života (Průcha, 2011, s. 65).

V druhé nahrávce se vyskytlo celkem 108 výpovědí, z toho 52 větných a 56 nevětných. Z větných výpovědí bylo 45 vět jednoduchých a 7 souvětí.

Graf č. 2: Typy výpovědí ve druhé nahrávce

Opět tedy největší podíl zaujímají výpovědi nevětné, poté věty jednoduché a nakonec souvětí. Podíl nevětných výpovědí se dokonce zvýšil a podíl vět jednoduchých snížil. Zvýšil se však i podíl souvětí. U nevětných výpovědí se často jednalo o eliptickou odpověď, tedy odpověď na otázku obsahující partikule „ano“, „ne“ (1), či finitní sloveso (2) anebo odpověď na otázku s tázacím výrazem, která obsahovala frázi řešící tázací výraz (3):

(1)

*GRM: je ti to příjemný?

*CHI: jo.

(2)

*TAR: máš taky takovou tu růžovou?

*CHI: nemám.

(3)

*TAR: Marečku a kdo je tvoje sestřenice?

*CHI: Martinka.

Velmi často se v případě nevětných výpovědí jednalo opět o různé zvuky či imitaci zvuků. Také se objevovalo již zmiňované „papouškování“, či samostatná tázací zájmena, např. „proč?“, „jakou?“. Objevilo se však i „nálepkování“, které zmiňovala Kesselová ve své studii:

@Comment: Martina ukazuje Markovi svá tetování.

*CHI: jée &=usmívá se.

*CHI: tetování.

*TAR: +<to je motýlek, anebo tady [% Martina ukazuje další tetování].

*TAR: kytička.

*CHI: kytička@e.

Vyskytovaly se jen oznamovací a tázací konstrukce, rozkazovací žádné. Tázací konstrukce často začínaly tázacími zájmeny, funkcí těchto otázek bylo rozšíření informací. Tento jev se objevil i ve zmíněné studii od Chejnové. Jak píše, jedná se o jev typický pro předškolní věk (Chejnová, 2020).

Ve třetí nahrávce vytvořil Marek celkem 156 výpovědí, z toho 86 výpovědí nevětných a 70 větných. Větné výpovědi tvořily 58 vět jednoduchých a 12 souvětí.

Graf č. 3: Typy výpovědí ve třetí nahrávce

Na grafu vidíme, že se podíl nevětných výpovědí nepatrně zvýšil a podíl vět jednoduchých snížil. Zvýšil se však i podíl souvětí. Struktury nevětných výpovědí zůstávají stejné, jedná se o:

- „nálepkování“ (1),
- odpovídání partikulemi „ano“ (2) a „ne“ (3),
- odpovídání finitním slovesem (4),
- odpovídání na otázky s tázacím výrazem (5),
- samostatně stojící tázací zájmena „proč“ (6), „kde“ (7), „jaký“, a to konkrétně v kombinaci se slovem ve výpovědi jiného mluvčího (8),
- ukazovací zájmena při ukazování nějakého předmětu či osoby (9), ale i ve formě otázky při ujišťování (10),
- zpívání, mumlání, vydávání různých zvuků (11),
- „papouškování“ (12),
- samostatně stojící příslovce sloužící k upřesnění informace (13).

(1)

*TAR: i jako indián, j jako +/.

*CHI: ++ jablíčko.

*TAR: k jako +/.

*CHI: ++ kolo.

*TAR: mhm, l jako +/.

*CHI: jehla [?].

(2)

*TAR: tak to není kamion?

*CHI: jo.

*TAR: já a ty tady máš nějakou knížku.

*TAR: máš rád knížky?

*CHI: jo.

*TAR: velká obrázková knížka, tuto máš rád jo?

*CHI: jo.

*TAR: a to je docela stará knížka (.) já (..) hele tady je všechno to ovoce.

*TAR: máš rád ovoce?

*CHI: jo.

(3)

*TAR: neznáš houby ty jsi nikdy neviděl houby?

*CHI: ne.

*TAR: někdy jo.

*CHI: ne.

(4)

*TAR: viděl jsi někdy nějakýho šneka?

*CHI: neviděl.

(5)

*TAR: to si udělal sám?

*CHI: ne s maminkou.

(6)

*TAR: hele a to je kluk jako ty.

*CHI: proč?

*TAR: má taky světlý vlásy.

(7)

*TAR: hele já ho vidím já ho vidím já ho už mam.

*CHI: kde?

(8)

*TAR: Marečku, tam je asi nějakej problém.

*CHI: jakej problém?

*TAR: no tak se koukni na tu mašinu.

(9)

*TAR: www.

*BRO: www.

%exp: Martina čte příběh v knize a Lukáš do toho vydává zvuky, Marek poslouchá a mlčí.

*TAR: kdo to asi říkal to rať?

*CHI: tadyten.

*TAR: né právě že to byl ten xxx, chápeš?

*CHI: jo.

(10)

@Comment: Marek s Martinou listují dál v knize, kde je na obrázku had.

*TAR: hele had (.) <my, když jsme teď byli> [//] my jsme teď byli s Pepčou v Polsku a tam jsme potkali hada.

*CHI: takovejdlýho?

%gls: takovýho? [% jako na obrázku].

*TAR: no.

(11)

@Comment: Marek si začne hrát s autíčky.

*CHI: &=imit:hokání auta.

*CHI: bám [% Marek autíčky nabourá do sebe].

*TAR: bouračka?

*CHI: jo.

*BRO: xxx.

(12)

*CHI: tady je zákaz vstupu.

*TAR: zákaz vjezdu.

*CHI: jo, zákaz vjezdu@e.

(13)

*TAR: koukej nahoru (..) je v tom posledním patře.

*CHI: dole?

Opět se nejčastěji vyskytovaly oznamovací a tázací konstrukce, ale na rozdíl od předchozí nahrávky se poprvé objevily i konstrukce rozkazovací:

*CHI: +^podívej.

*TAR: noo (..) hele a tady <to> má [//] tady ta má, ta paní má vlásy jako Lukášek barevný vid'?

U vět jednoduchých se velmi často objevoval kánonický typ věty *subjekt – predikát – objekt*, který zmiňuje Kesselová (2013), například:

*TAR: to je čočka Luky.

%add: na Lukáše.

*TAR: znáš to?

%add: na Marka.

*CHI: joo (..) já nejsem Luky.

*TAR: já vim že nejsi Luky, dyť já jsem mluvila na Lukáška.

*TAR: xxx.

*MOT: xxx.

Jak už bylo výše zmíněno u Chejnové (2020) se rozkazovací způsob objevil ve věku 3 let a 4 měsíců, zatímco u Marka byl poprvé zaznamenán ve věku 3 let a 9 měsíců. Ve věku 3 let a 6 měsíců ho ještě vytvořit neuměl, protože ho nahrazoval slovesem v infinitivním tvaru. Rozkazovací způsob se ve všech případech objevil vytvořený od slovesa „podívat se“:

*TAR: hele a to je kluk jako ty.

*CHI: proč?

*TAR: má taky světlý vlásy.

*CHI: já mám trošku jiné.

*TAR: no nemáš nemáš je tak dlouhý, máš pravdu, máš to trošku tmavší vid'?

*CHI: 0.

*TAR: že tady ten chlapeček je má fakt takový hodně světlý.

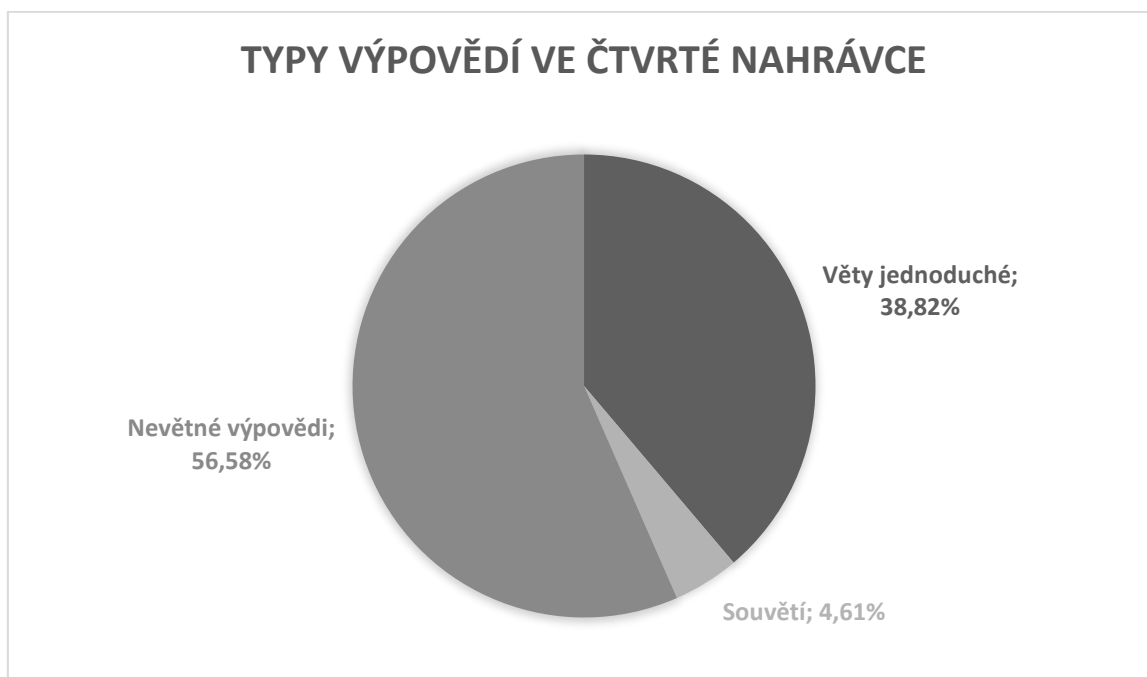
*CHI: +^podívej.

*TAR: noo (..) hele a tady <to> má [//] tady ta má, ta paní má vlásy jako Lukášek barevný vid'?

*CHI: 0.

*TAR: zrzavý.

Ve čtvrté nahrávce Marek vyprodukoval celkem 152 výpovědí, z toho 86 nevětných a 66 větných. Vět jednoduchých bylo 59 a souvětí bylo 7.

Graf č. 4: Typy výpovědí ve čtvrté nahrávce

Vzhledem k tomu, že během této nahrávky Martina kladla Markovi velké množství zjišťovacích otázek a také kvůli tomu, že Marek velmi často pokládal jednoslovnou otázku „proč?“, zvýšil se v této nahrávce podíl nevětných výpovědí (a klesl i index MLU, jak je zmíněno v předchozí kapitole). Nevětné výpovědi jsou stále stejného typu, jako v předchozích nahrávkách. Poprvé se objevila nevětná výpověď ve formě pozdravu:

@Comment: Před obchodem potkají známou Martiny.

*TAR: jé ahoj.

*CHI: ahoj.

%add: na známou.

*CHI: kdo to byl?

*TAR: kamarádka (..) hele já ti to tady rozbalim [% toho nanuka].

Také se objevila fráze, kde se místo finitního slovesa objevily interjekce:

*CHI: bum bum na bubínek.

Příkláníme se k nevětné výpovědi, jelikož ji Marek vyprodukoval bez širšího kontextu a zároveň ve výpovědi není zřejmý subjekt. I přes to, že se doposud v Markově řeči

rozkazovací struktury objevovaly poměrně často, v této nahrávce se opět vrátil ke starému návyku v podobě utvoření rozkazu pomocí slovesa v infinitivním tvaru:

*TAR: tobě se nelíbí?

*CHI: ne.

*TAR: ty nemáš rád kytičky?

*CHI: trhat.

*TAR: cože?

*CHI: trhat kytičky.

*TAR: hm (.) trhat máš rád?

*CHI: aby si trhala ty kytičky.

*TAR: nee nebudeme je trhat, protože to by za chvíli zvadly.

Rozkazovací konstrukce vypadaly stejně jako v předchozí nahrávce, a sice vytvořené ze slovesa „podívat“. Vyskytla se však i konstrukce se slovesem jiným:

*CHI: poslouchejte mě, poslouchejte mě [% součástí písni].

Co se vět jednoduchých týče, objevují se klasické, ničím nevýrazné konstrukce jako doposud. Za zmínku stojí vynechání objektu ze zmíněného kánonického typu (Kesselová, 2013):

*CHI: máme starej &=0obj.

*TAR: nemáte starej.

*CHI: náš domeček.

*TAR: no váš domeček není starej.

Stejně tak došlo i k vynechání subjektu:

*CHI: mně teče &=0subj.

*TAR: teče?

*TAR: počkej.

Chejnová (2020) zmiňuje struktury založené na adordinačním spojení dvou klauzulí. Tyto struktury můžeme v této nahrávce pozorovat také u Marka. Nejedná se však o vyjadřování skutečnosti kladné polarity v jedné klauzuli a záporné v druhé, či o změnu slovesného času, nýbrž pouze o změnu slovosledu:

*CHI: už čůrám.

*TAR: už čůráš?

*CHI: trošku čůrám, čůrám už trošku.

@Comment: Marek si začne olizovat ruce.

*CHI: to nelepí [% kvůli tomu, že si ruce olízal].

*TAR: hele vydrž za chvílku tam budem a umejem to vodou normálně.

*CHI: to není tak olepený, to nelepí xxx.

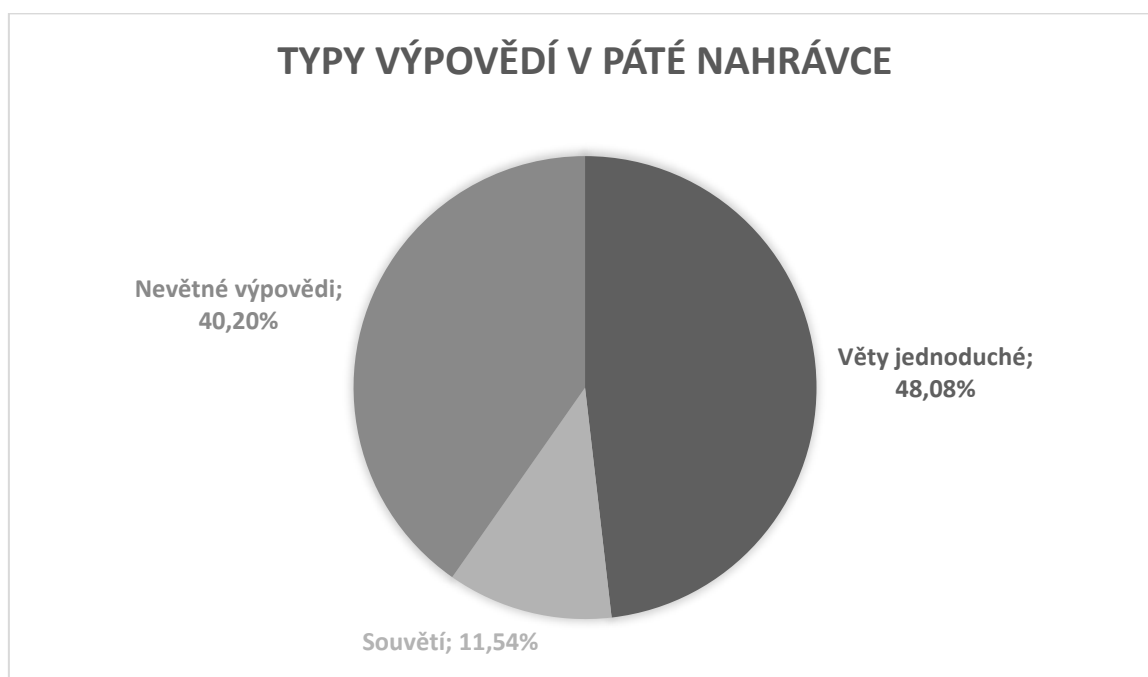
*TAR: tak stejně to ještě to uděláme tou vodou.

@Comment: Marek s Martinou přijdou k hospodě.

*CHI: tady mají zavřeno (...) mají zavřený dveře.

V páté nahrávce vytvořil Marek 102 výpovědí. 40 z nich bylo nevětných a 62 větných.

Větné výpovědi se skládaly z 12 souvětí a 50 vět jednoduchých.

Graf č. 5: Typy výpovědí v páté nahrávce

Jak můžeme vidět, oproti minulé nahrávce se výrazně zvýšil podíl vět jednoduchých oproti nevětným výpovědím. Počet souvětí také vzrostl. Typy nevětných výpovědí se od minulých nahrávek nelišily. V minulé nahrávce jsme zmínili větu bez zřejmého subjektu, která měla

místo predikátu interjekce. V této nahrávce se objevil podobný případ, avšak tentokrát subjekt zřejmý byl. Z toho důvodu větu považujeme za větu jednoduchou.

*CHI: buch kladivo, buch kladivo, buch kladivo.

*TAR: &=směje se buch kladivo?

*CHI: jo.

V poslední nahrávce Marek vyprodukoval 105 výpovědí, 60 větných a 45 nevětných.

Z větných bylo 51 vět jednoduchých a 6 souvětí.

Graf č. 6: Typy výpovědí ve šesté nahrávce

Stejně jako v minulé nahrávce je tedy vyšší počet větných než nevětných struktur. Nevětné struktury i věty jednoduché byly založeny stále na stejném principu.

6 Vývoj větných struktur

6.1 Vývoj hypotaktických větných struktur

Děti si nejprve osvojují věty jednoduché než souvětí a dříve souvětí souřadná než podřadná (Chejnová, 2016, kapitola 9.3). Marek opravdu vytvořil v první nahrávce hypotaktické souvětí pouze jednou. Vedlejší větu vytvořil celkem čtyřikrát, takže se objevovaly více samostatně, než ve spojení s větou hlavní. Spojovací výrazy byly různé, konkrétně se jedná o „protože“, „až“, „aby“, ale užity byly minimálně. Jediné hypotaktické souvětí je uvedeno v následující ukázce:

*CHI: já už chci, aby nebyla tady babička.

Marek zde vytvořil vedlejší větu předmětnou, kterou spojil s větou hlavní spojkou „aby“. V další ukázce chtěl Marek vytvořit hypotaktické souvětí, avšak výrok byl přerušen dospělým:

*TAR: Marečku, ale mně to nejde, vidíš?

*CHI: až přijde tatínek, tak to +/.

*GRM: ++ tak ano, až přijde tatínek, tak ti to spraví a do té doby se napiješ ze skleničky s brčkem ano?

V tomto případě vytvořil Marek větu vedlejší příslovečnou časovou, kterou uvedl spojkou „až“. Dále pokračoval vytvořením začátku věty hlavní, která však byla přerušena a dokončena za něj. V dalším případě Marek téměř vytvořil hypotaktické souvětí, avšak část hlavní věty vynechal:

*TAR: chodíš rád ven?

*CHI: ne, nechodím rád ven.

*CHI: nechodím ven.

*TAR: ani když svítí slunce?

*CHI: ne, já ani svítí slunce.

Zde Marek opět vytvořil vedlejší větu časovou, avšak vynechal spojku „když“. V posledním případě vytvořil Marek vedlejší větu příčinnou, při odpovídání na otázku:

*TAR: no počkej a tys mi neřek, <proč jezdit(e)> [/] proč jezdíte do těch Rokycan.

*CHI: protože Mára [?] kamarádi.

V druhé nahrávce vytvořil Marek 6 hypotaktických souvětí. Většina z nich je vytvořena při hře na stejném principu:

*CHI: co říká domeček když vidí auto?

*GRM: domeček když uvidí auto?

*CHI: jo.

*GRM: tak domeček řekne, komupak to auto asi patří?

*GRM: jestlipa to patří tadytomu sousedovi naproti?

*GRM: hm.

*CHI: co říká když je ten zaparkovanej u našimu domu?

*GRM: když je u vašeho domu zaparkovaný auto?

*CHI: jo.

*GRM: tak to si říká kdo, co (.) domeček?

*CHI: jo.

*GRM: co si říká?

*GRM: tady je nějaký auto, to sem asi nepatří, tady nebydlí.

*GRM: to si asi říká domeček když je to nějaký cizí auto.

*GRM: když je to vaše +/.

*CHI: +<co říká když +.?

*GRM: ++ když je to vaše auto, tak ten domeček je rád, že má před sebou vaše auto.

*CHI: co říká xxx naše auto?

*GRM: co říká vaše auto?

*GRM: no teď stojí tady před domečkem našim, &-jo vaše auto, a zůstane tady, protože je trošku rozbitý, a tatínek odjel mym autem, a budete teďka chvíli jezdit s tím.

@Comment: Marek zvedne Martiny mobil, kterým nahrává a vidí na něm, že nahrávání běží.

*CHI: co říká telenof?

*TAR: co?

*CHI: co říká telenof?

- *TAR: ha (..) co to tam je?
- *CHI: &=zasměje se.
- *CHI: co říká telenof když je zapnutej?
- *GRM: co říká kdo?
- *TAR: telefon?
- *CHI: když je zapnutej.

V těchto dvou ukázkách je celkem 3x utvořeno hypotaktické souvětí s vedlejší větou příslovečnou podmínkovou. Ve zbylých dvou souvětích se jedná o stejný případ, avšak vedlejší věta stojí buď samostatně, nebo souvětí není dokončeno. Vedlejší věta stojí samostatně i v dalším případě:

@Comment: Marek začne nástroje olizovat.

- *TAR: no hlavně to nezapomeň všechno olízet &=směje se.
- *GRM: můžeš mi říct proč to olizuješ?
- *CHI: protože mam to rád.

Zde Marek vytvořil vedlejší větu příčinnou, avšak bez věty hlavní, protože se jedná o odpověď na otázku. Vyskytuje se zde tedy stejný jev, na který upozorňovala Chejnová ve své studii (Chejnová, 2020). Ve třetí nahrávce vytvořil Marek 10 hypotaktických souvětí s tím, že u dvou z nich není až tak zřejmé, zda se opravdu o souvětí jedná. Nejvíce z těchto hypotaktických souvětí bylo s větou vedlejší předmětnou:

- *CHI: kamion.
- *CHI: nevíš kde je kamion?
- *TAR: xxx normálně kamiony mají tady ten náklad víš?
- *CHI: xxx.
- *TAR: tak to není kamion?
- *CHI: jo.
- *CHI: musím někoho hledat.
- *TAR: koho hledáš?
- *CHI: já chci aby někoho hledat [?].
- *CHI: <xxx já chci hledat>@si [?].

*CHI: já chci hledat tadytoho.

*TAR: jakýho?

*CHI: tadytoho.

@Comment: Marek kouká na další obrázek.

*CHI: proč pláče?

*CHI: proč tak vypadá?

*TAR: cože?

*CHI: podívej jak vypadá.

*TAR: no ale já nevím co jí je, ukaž já se na to kouknu víc zblízka (..) jo ona pláče vid'?

*TAR: hmm, tak to nevím proč, protože je malinká a asi se jí něco nelíbí.

*CHI: co tady dělaj?

*TAR: povídají si, čekaj až jim poletí letadlo.

*CHI: <proč> [/] proč čekaj až poletí letadlo?

*TAR: no o tom je ta knížka že jo, že oni nejdřív čekají na letadlo, potom jdou k tomu letadlu tady, tady letí tím letadlem +/-.

*CHI: podívej jak mam hezký postavený kolejky.

*TAR: to si udělal sám?

*CHI: ne s maminkou.

Jak je vidět v příkladech, 2x se vyskytl spojovací výraz „jak“, dále pak „kde“, „aby“ a „až“. Na podobném principu, jako věta v poslední ukázce, byla vytvořena i věta následující, akorát došlo k vynechání spojovacího výrazu „jak“:

*CHI: podívej podívej podívej nejede mašinka.

*TAR: dobrý, <musíme jenom trošku> [///] tady je v něčem problém, tady je to nějaký natěsno (..) co?

*CHI: není to tady natěsno.

*TAR: no je to tam trošku nějaký <že se může> [//] že se jí tam <špatně> [//] hůř jede.

Je tedy potvrzen výrok Chejnové (2023) týkající se vynechávání spojek. Někdo by mohl tvrdit, že se jedná o paratactické souvětí, tedy dvě věty ve slučovacím poměru spojené čárkou, ale vzhledem k tomu, že předchozí souvětí se stejnou větou hlavní byl vytvořeno

hypotakticky, předpokládáme sklon ke stejnému vzorci. Tato věta patří k jednomu z nezřejmých případů. Další druh věty vedlejší, který se v souvětí objevil, byla vedlejší věta přívlastková, která se objevuje poprvé. Je zde užit spojovací výraz „jak“:

*CHI: máme [/] máme knížku jak hráli divadlo.

*TAR: jak hráli divadlo?

*TAR: to neznam.

Poprvé se objevila i vedlejší věta doplňková. Marek v ukázce mluví o chlapci, který letí letadlem:

*TAR: tak můžeš ho najít?

*CHI: <tady> [?] jak letěl.

*TAR: no a zase spí (.) mě by zajímalo jak se vždycky přesune na to jiný místo.

Také se objevila vedlejší věta příslovečná časová se spojovacím výrazem „až“, což už jsme mohli zaznamenat v první nahrávce:

*TAR: a budeš chtít jít ven?

*CHI: jo (.) já už chci bejt tam xxx ven.

*TAR: no dyť já vím, tak klidně můžeme jít tam jestli chceš.

*CHI: xxx svačinku až přijdu dolů.

*TAR: nejdřív chceš svačinku a pak půjdem ven?

*CHI: jo.

*TAR: a kam bys potom chtěl jít až po svačince?

*CHI: na zahradu tobě ukázat.

*TAR: na zahradu dobře (.) <tak musíme> [//] tak chceš jít za maminkou ještě že chceš svačinku a pak půjdem ven?

*CHI: jo.

*TAR: tak pojd'.

V této ukázce se vyskytuje i věta jednoduchá: „na zahradu tobě ukázat“. Tuto výpověď vnímáme spíše jako: „Chci ti jít ukázat zahradu.“, nebo: „Chci ti jít něco ukázat na zahradu.“ Zároveň by to někdo mohl chápat jako souvětí s větou vedlejší příslovečnou účelovou, kde došlo k vynechání spojovacího výrazu. Věta by pak mohla vypadat takto: „Chci jít na

zahradu, abych ti něco ukázal.“ Přikláním se však k první variantě, vzhledem k tomu, že je sloveso „ukázat“ v infinitivním tvaru, a proto funguje jako objekt, nikoliv jako predikát. Druhým ze dvou nezřejmých případů je případ následující:

*TAR: nee (..) ale já ho furt nevidim.

*CHI: asi tady nebude, asi bude pořád v tý letadle.

*TAR: no, podle mě tam někde bude.

Zde se přikláním k variantě vytvořeného souvětí s vedlejší větou příslovečnou příčinnou, kde byl vynechán spojovací výraz. Mohlo by se však jednat i o parataktické souvětí ve slučovacím poměru spojené čárkou nebo o volné řazení vět za sebou.

Ve čtvrté nahrávce bylo vytvořeno celkem 7 hypotaktických souvětí. Opět se nejčastěji vyskytovaly s vedlejší větou předmětnou, častokrát i se stejnou větou hlavní:

*CHI: podívej se &=0co já dělám.

*CHI: podívej (.) <máme> [//] je tu nákej mravenec.

*TAR: kdepa?

V dalším případě došlo k téměř stejné konstrukci s tím rozdílem, že věta nebyla dokončena Markem:

*CHI: podívej to je +/.

*TAR: ++ no to jsou moje hodinky.

Poslední věta vedlejší předmětná byla utvořena bez věty hlavní, což je opět jev, na který Chejnová (2020) upozorňuje:

*TAR: ty nemáš rád kytičky?

*CHI: trhat.

*TAR: cože?

*CHI: trhat kytičky.

*TAR: hm (.) trhat máš rád?

*CHI: aby si trhala ty kytičky.

Výrazy, které spojovaly věty vedlejší předmětné s větou hlavní byly „co“, „aby“ a v poslední větě byl spojovací výraz vypuštěn. Dále se vyskytla opět věta vedlejší přívlastková, jednou

společně s větou hlavní, podruhé samostatně, avšak byla závislá na té samé větě hlavní. Obě věty byly spojeny výrazem „který“.

*CHI: xxx@si [% Marek zpívá písničku s neexistujícími slovy].

*TAR: tuhle píseň neznám.

*CHI: xxx@si [% Marek pokračuje ve zpěvu].

*CHI: <to je> [/] <to je naše> [//] to o autíčku který je bílý.

*TAR: mhm.

*CHI: který se jmenuje Volkswagen Passat.

Poslední souvětí bylo vytvořeno s vedlejší větou příslovečnou podmínkovou, takové souvětí se objevilo už v první nahrávce. Věty byly spojeny výrazem „jestli“:

*CHI: jestli nebudou mít otevřeno, tak počkáme.

*CHI: budeme zatím xxx na hřišti.

*TAR: dobře (.) <ale nejdřív> [//] úplně jako první si půjdem umejt ty ručičky abys je neměl opatlaný jo.

*CHI: jo.

V páté nahrávce vytvořil Marek – dalo by se říct – 5 hypotaktických souvětí. Součástí jednoho z nich byla opět vedlejší věta přívlásková spojená k větě hlavní výrazem „který“, s čímž jsme se mohli setkat už v minulých nahrávkách:

*ADU: kde máš bráchu?

*CHI: doma.

*ADU: doma.

*CHI: <špatný> [//] spalal špatný sýr, který měli my na pizze.

*TAR: na pizze?

*CHI: jo.

Dále pak Marek spojil větu hlavní a větu vedlejší předmětnou spojkou „aby“:

*TAR: a budeme tady to takhle připínat, co ty na to.

*TAR: a nebo můžeš i ty.

*CHI: ne já chci aby ty připínala?

Jako hypotaktické souvětí s větou vedlejší předmětnou a spojkou „až“ počítáme i větu v následujícím příkladě:

*CHI: já se na tebe těšil.

*TAR: já se na tebe taky těšila.

*CHI: až mě budeš hlídat.

Souvětí je rozdvojeno a přerušeno jiným mluvčím. Kdybychom dvě výpovědi v souvětí spojili, konstrukce není úplně správná, přes to souvětí vnímáme jako spojení dvou informací: „Já se na tebe těšil.“ a „Těšil jsem se, až mě budeš hlídat.“ bez zopakování stejného slova (predikátu). V dalším případě Marek vytvořil vedlejší větu příslovečnou příčinnou, kterou však navázal na větu hlavní, kterou vyprodukoval jiný mluvčí. Použil zde spojovací výraz „protože“:

*OTH: hele ty to máš úplně studenou tu nožičku.

*CHI: protože trošku se ochladilo.

*CHI: trošku se ochladilo.

*OTH: rozumim.

V posledním úryvku můžeme vidět souvětí o třech větách, které jsou spojené hypotaxí i parataxí. Co se hypotaxe týče, vyskytuje se zde věta hlavní a věta vedlejší příslovečná podmínková a spojovací výraz „když“. Parataxi rozebíráme v následující kapitole. Ve stejném úryvku je i poslední hypotaktické souvětí, které je opět rozdvojeno a přerušeno jiným mluvčím. Tentokrát po spojení vidíme větu vedlejší příslovečnou účelovou, se kterou se u Marka setkáváme poprvé. Spojovacím výrazem je tentokrát „aby“:

*CHI: když tady nedejde, tak bum napálí do todletoho, bum a narazí.

*TAR: hm.

*CHI: tadyten vlak pojede tady.

*CHI: tady taky musí být jeden.

*TAR: +<tady.

*CHI: aby se to spojilo.

V poslední nahrávce vytvořil Marek celkem 7 hypotaktických struktur. Nejprve se jednalo o strukturu s vedlejšími větami předmětnými a spojovacími výrazy „jak“, které Marek tvořil už v předchozích nahrávkách.

@Comment: Marek píská s autem.

*TAR: &=směje se.

*CHI: teď nabouraj si, tak se teď nabouraj, bum.

*CHI: podívej, jak odvezou tady (..) totle dřevo.

*CHI: xxx proč má oči?

*CHI: podívej jak na xxx.

*TAR: ty děláš most?

*CHI: jo.

*TAR: no tak ho dělej.

*CHI: nevím jak to vypadá.

V předchozích nahrávkách tvořil také vedlejší větu přívlastkovou, stejně jako v této nahrávce:

*CHI: já mám rád toho medvěda kterýho my pustíme na televizi.

Další hypotaktická struktura byla s větou vedlejší příslovečnou příčinnou, kterou už Marek sice během nahrávání vytvořil, ale tentokrát poprvé použil spojovací výraz „protože“:

*CHI: venku je pořád příjemně, protože xxx.

V této nahrávce poprvé vytvořil strukturu s větou vedlejší příslovečnou způsobovou:

@Comment: Martiny pes začne kňučet, protože na Marka žárlí.

*TAR: Lili přestaň kňučet (..) jak kdyby sme tě týrali.

*CHI: jako když někdo jí bouchne kňučí.

*TAR: no (..) no protože ona občas žárlí víc.

O větě vedlejší příslovečné účelové bychom mohli mluvit i v posledním případě, kdy však Marek větou vedlejší pouze odpovídal na otázku:

*CHI: to nejde sundat vid', to nejde sundat.

*TAR: jak to myslíš?

*CHI: že to nejde tadyto sundat.

*TAR: asi ne to už takhle bylo.

6.2 Vývoj parataktických větných struktur

V první nahrávce vytvořil Marek pouze tři parataktická souvětí, většinou bez spojovacích výrazů. Jak už bylo zmíněno, vynechávání spojek u prvních souvětí je univerzální tendencí (Chejnová, 2023, s. 34) a dítě si spojky osvojuje nejpozději ze všech slovních druhů (Chejnová, 2016, kapitola 9.3). V prvním případě došlo u souvětí v poměru slučovacím k úplnému vynechání spojky „a“:

*CHI: já nepudu chci dodělat.

*CHI: už může, ty budeš myš, já budu kočička.

U dalšího souvětí v poměru slučovacím nahradil spojku pokles v intonaci:

*TAR: néé pomoz mi.

*CHI: ne, já nepomůžu, ty sama.

Podobných případů se vyskytovalo více, avšak u většiny se to jevílo spíše jako volné řazení vět vedle sebe než jako souvětí, což je také typické (Chejnová, 2023, s. 34). V posledním případě vytvořil Marek souvětí v poměru důsledkovém:

*CHI: já mam velkej hlad, tak jdu najíst.

Dalo by se říct, že v druhé nahrávce vytvořil Marek pouze jedno parataktické souvětí:

@Comment: Martina pije kávu a Marek chce, aby si s ním šla hrát.

*CHI: pojd' se mnou <už> [/] (.) už má dopito?

*TAR: nemám.

*GRM: +<nemá dopito ještě.

*CHI: můžeš napít, tak budeš moc moc moc moc moc.

%gls: můžeš se napít, a tak si budeš moct [% jít si s Markem hrát].

Obě výpovědi v této ukázce Marek zkomolil, což nám jejich analýzu ztěžuje. V první výpovědi se naklání k juxtapozičnímu spojení vět. Druhou výpověď v ukázce považují za parataktické souvětí v poměru důsledkovém. Výpovědi rozumím tak, jak je přepsána.

Ve třetí nahrávce došlo k vytvoření dvou parataktických souvětí na stejném principu. U obou případů jsou věty v poměru slučovacím bez spojovacího výrazu:

*TAR: co máš rád z toho?

*CHI: mam rád tadyto a tadyto, mám taky rád tadyto, taky banán.

%exp: Marek ukazuje konkrétní ovoce v knížce.

@Comment: Martina s Markem si dál prohlíží knihu, ve které jsou obrázky jídla.

*TAR: hele a tady je nějaký jídlo (.) chutná ti všechno, nebo máš něco, co nemáš rád?

*CHI: mám rád tadyto, tadyto, nemám rád <tady> [//] tadyto.

*TAR: ty nemáš rád sýr?

*CHI: nemám.

Ve čtvrté nahrávce nebylo utvořeno ani jedno parataktické souvětí. V páté nahrávce můžeme najít 5 parataktických souvětí. V prvním případě se jedná o souvětí o čtyřech větách, všechny v poměru slučovacím. Jedná se však o známou říkanku, kterou zná Marek nazpaměť:

*CHI: nenašli, hledali, nenašli, byli oba smutný.

V druhém případě už však vidíme parataktické souvětí, kde jsou věty v poměru odporovacím. S tímto typem se setkáváme u Marka poprvé.

@Comment: Přijde Markův bratranec a ptá se na řešené téma.

*REL: jo aha a je jí blbě jo?

*CHI: jo ještě není zdravá, ale Lukášek už je zdravěj.

V dalších dvou případech vidíme opět dvě věty za sebou v poměru slučovacím. Dalo by se uvažovat, zda se jedná o volné řazení vět za sebou:

*CHI: ty trenýrky jsou suchý.

*TAR: ty trenýrky, ale tady jsou ale taky trošku.

*CHI: to nevádí to uschne.

*OTH: Máro, ať nenastydneš, ukaž kde to máš mokrá.

@Comment: Markova teta přinese ručník na utření.

*CHI: ty máš ručník, ty ses sprchovala.

*TAR: &=směje se.

V posledním případě se jedná o již zmiňované souvětí. Zde vidíme na konci souvětí dvě věty v poměru slučovacím, spojené spojkou „a“:

*CHI: když tady nedojede, tak bum napálí do todletoho, bum a narazí.

*TAR: hm.

V poslední nahrávce Marek vytvořil dvě parataktická souvětí, z čehož poprvé vytvořil takové souvětí, ve kterém jsou dvě věty hlavní v poměru důsledkovém spojené výrazem „takže“:

@Comment: Martina se vrátí do pokoje.

*CHI: já du asi čůrat.

*TAR: čůrat chceš?

*CHI: jo.

*TAR: tak pojď na záchod.

*CHI: já už sem velkej kluk takže nečůram na nočníky.

V druhém případě se jednalo o věty hlavní v poměru slučovacím, spojené spojkou „a“:

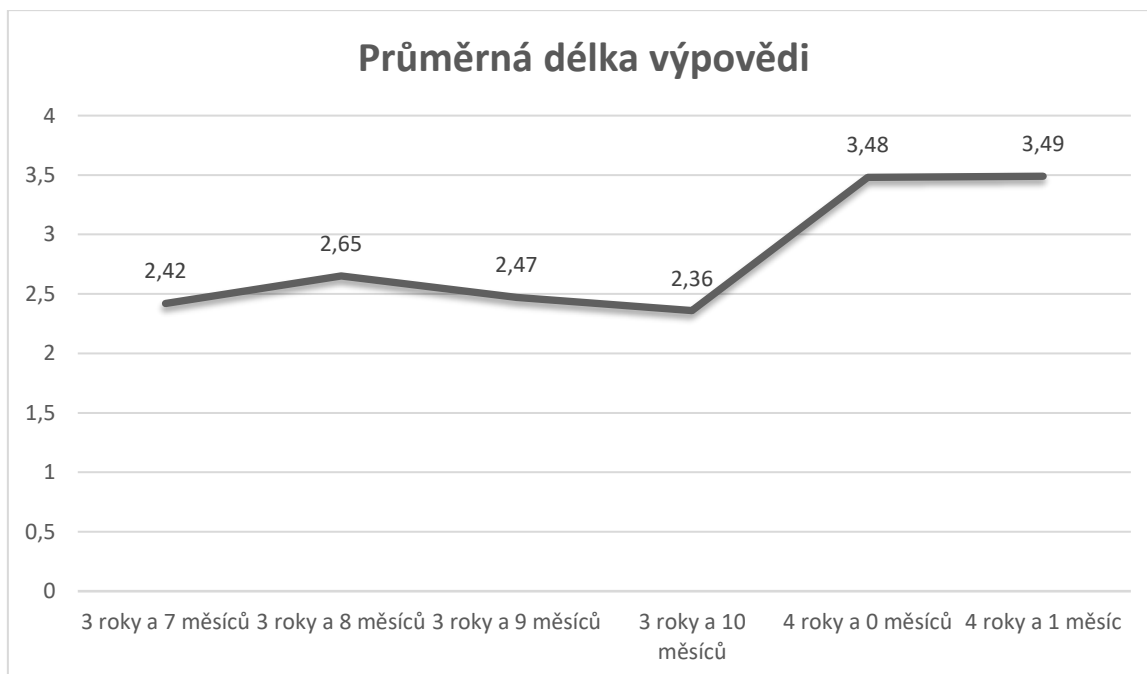
*CHI: mě nabourala s nima sanitka a mě volala s nima.

Závěr

Cílem práce bylo zanalyzovat vývoj syntaktických struktur u jednoho konkrétního monolingvního českého chlapce. Tento hlavní cíl byl splněn. Bylo pořízeno 6 přibližně 30minutových nahrávek interakce chlapce s dospělým, které byly následně přetranskribovány a zanalyzovány. Soustředili jsme se zejména na průměrnou délku výpovědi, strukturu výpovědi a hypotaxi a parataxi. Pokládali jsme si následující otázky:

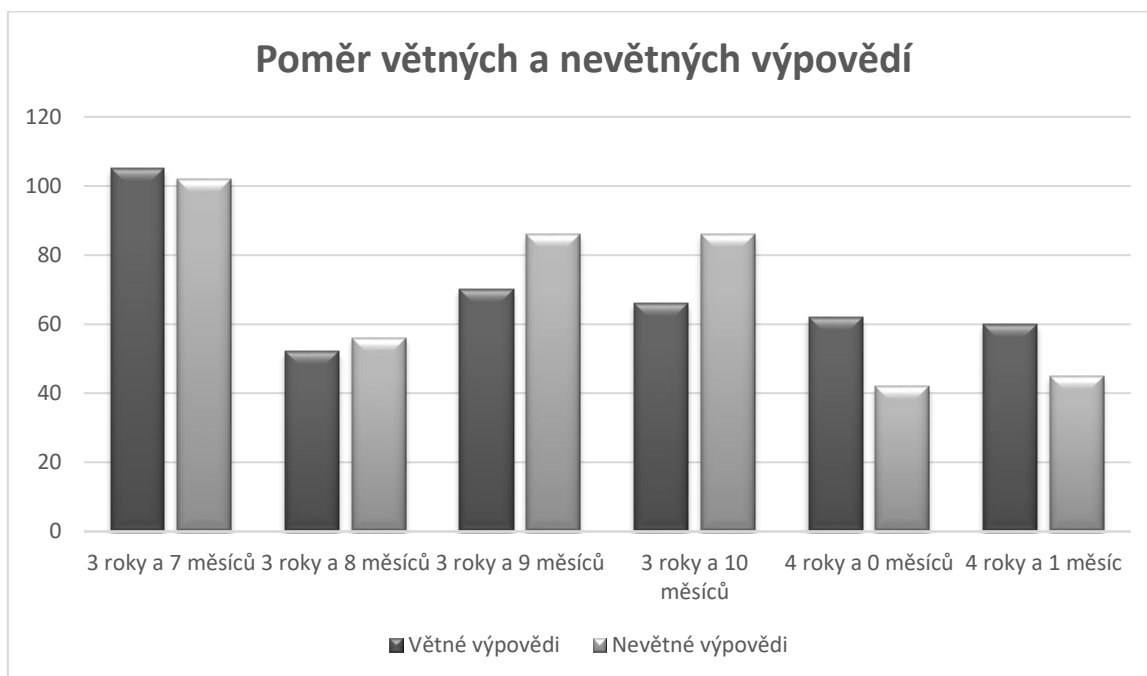
- Kolikaslovné výpovědi se vyskytují a které převažují?
- Jsou užity výpovědi větné, či nevětné?
- Jaké typy hypotaktických a parataktických vět se vyskytují?

Otázky si tedy postupně zodpovíme. Ve všech nahrávkách převažovaly jednoslovné výpovědi. V první, druhé, třetí a čtvrté nahrávce tyto výpovědi silně převažovaly nad ostatními; v páté a šesté se už jejich podíl blížil k podílu výpovědí víceslovných. Dále byly velmi časté čtyř-, či tříslavné výpovědi. Objevily se však i jedenáctislovné. V rámci každé nahrávky jsme vypočítali Markův index průměrné délky výpovědi, jehož hodnoty můžeme vidět v grafu níže. Po čtvrtém roce života se index zvýšil.

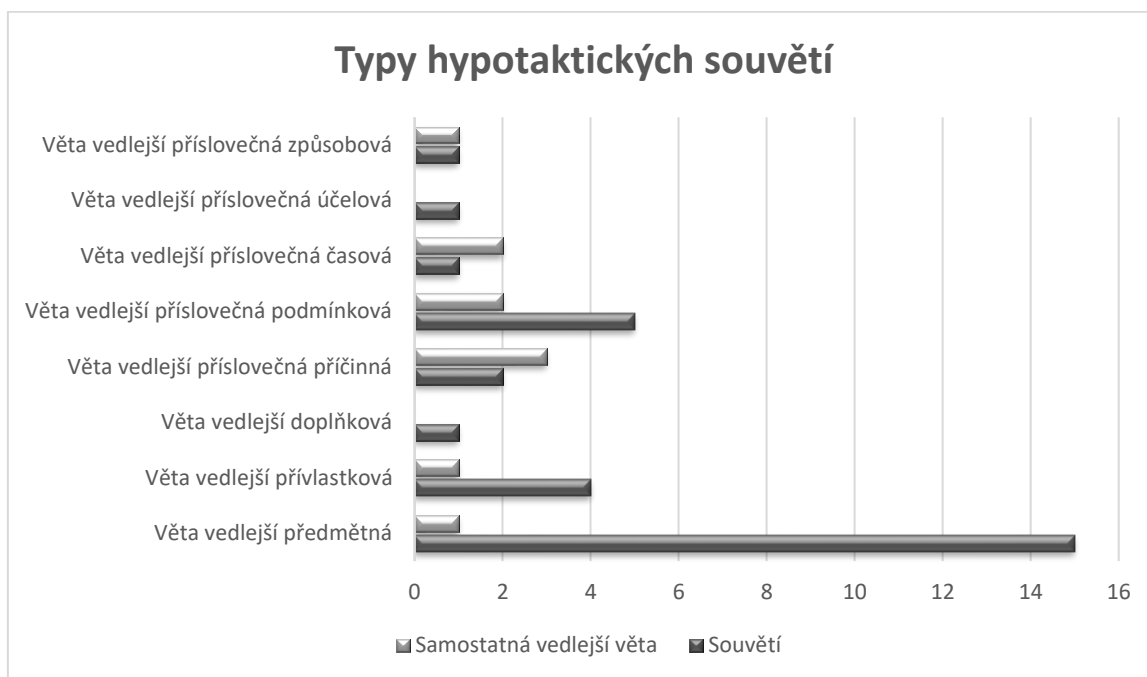
Graf č. 7: Průměrná délka výpovědi

Marek hojně užíval větné i nevětné výpovědi. Jak můžeme vidět v grafu níže, jejich poměr byl na podobné úrovni, avšak nejprve byl podíl výpovědí nevětných nepatrně vyšší a ke konci převažovaly výpovědi větné.

Graf č. 8: Poměr větných a nevětných výpovědí

V následujícím grafu můžeme vidět typy hypotaktických souvětí, které se v nahrávkách vyskytly. Oddělíme případy, kdy došlo k vytvoření kompletního souvětí a kdy došlo k vytvoření samostatné věty vedlejší, i přes to, že v kapitole *Struktura výpovědí* jsme tuto problematiku nerozlišovali. Ostatní druhy vět vedlejších se ve výpovědích nevyskytovaly.

Graf č. 9: Typy hypotaktických souvětí

Co se parataktických souvětí týče, objevil se pouze poměr slučovací (celkem 10x), odporovací (1x) a důsledkový (3x).

Cíl práce jsme tedy splnili. Kdybychom měli srovnat analýzu s dosavadními výzkumy, Marek se udržuje v normě, nevybočuje. Možná bychom mohli tvrdit, že některé struktury zvládl vyprodukovat až později, než ostatní zmíněné sledované děti. Jevy, které se vyskytovaly byly podobné.

Seznam použitých informačních zdrojů

Literární zdroje

HAVRÁNEK, Bohuslav a JEDLIČKA, Alois. *Stručná mluvnice česká pro školy všeobecně vzdělávací a pedagogické*. 5. vyd., (2., přeprac. vyd.). Pomocné knihy pro školy všeobecně vzdělávací a pedagogické. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956.

FERNÁNDEZ, Eva M. a CAIRNS, Helen Smith. *Základy psycholingvistiky. Lingvistika (Karolinum)*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2435-8.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Pragmatika: Studijní příručka*. Prague [Czech Republic: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 80-246-2845-7.

HORÁLEK, Karel. *Věta a výpověď*. In: *Slovo a slovesnost*, ročník 38 (1977), číslo 2.

GREPL, M.: *K podstatě modálnosti*. In: *Otázky slovanské syntaxe*. Díl 3, Sborník symposia Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích. Brno, 1971.

Svobodová, Jana: *Základy syntaxe*. Opava, 2009.

GREPL, Miroslav a KARLÍK, Petr. *Skladba spisovné češtiny*. 2. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

SMOLÍK, Filip a MÁLKOVÁ, Gabriela. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku. Psyché (Grada)*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4240-3.

Kesselová, J. *Syntax narativ dětí předškolního věku*. Univerzita Karlova, 2019.

PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3603-7.

CHEJNOVÁ, Pavla. *Vývoj gramatické kompetence u českého dítěte*. Online. 2023. ISSN 1805-367X. [cit. 2024-07-02].

CHEJNOVÁ, Pavla. *Jazykový vývoj dítěte*. Univerzita Karlova, Ústřední knihovna, 2016. ISBN 978-80-88176-06-0.

CHEJNOVÁ, Pavla. *Osvojování souvětných struktur u dítěte*. In: *Didaktické studie*, roč. 12, č. 1, Univerzita Karlova, 2020.

SLANČOVÁ, Dana (ed.). *Desať štúdií o detskej reči: lexika - gramatika - pragmatika. Opera Linguistika*. V Prešove: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2018. ISBN 978-80-224-1638-2.

ČERVENKOVÁ, Barbora. *Rozvoj komunikačných a jazykových schopností: u dětí od narození do tří let věku*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2054-3.

KESSELOVÁ, Jana. *Syntax naratív detí predškolského veku*. In: *Studie z aplikovanej lingvistiky 2/2013*. Inštitút slovakistických, mediálnych a knižničných štúdií Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3341-1.

CHEJNOVÁ, Pavla. *Osvojování gramatických kategorií češtiny*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2022. ISBN 978-80-7603-366-5.

Internetové zdroje

Asociace klinických logopedů. "Vývoj řeči." *Klinická logopedie* [online]. Dostupné z: <https://www.klinickalogopedie.cz/index.php?pg=verejnost--co-je-to--vyvoj-rci>

Institut biostatistiky a analýz Lékařské fakulty Masarykovy univerzity. *O vývoji řeči* [online]. Praha: Asociace klinických logopedů, 2024. Dostupné z: <https://www.klinickalogopedie.cz/index.php?pg=verejnost--co-je-to--vyvoj-rci>

Brian MacWhinney – Tools for Analyzing Talk; Part 1: The CHAT Transcription Format [https://talkbank.org/manuals/CHAT.pdf]

Ústav pro jazyk český, v. v. i. "výpověď." *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Dostupné z:

<https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=v%C3%BDpov%C4%9B%C4%8F&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>

Milada Hirschová (2017): VÝPOVĚDNÍ MODIFIKACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/VÝPOVĚDNÍ MODIFIKACE>

Hana Gruet Škrabalová (2017): ELIPTICKÁ ODPOVĚĎ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/ELIPTICKÁ ODPOVĚĎ](https://www.czechency.org/slovník/ELIPTICKÁ_ODPOVĚĎ)

Petr Karlík (2017): ADORDINAČNÍ VZTAH. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/ADORDINAČNÍ VZTAH](https://www.czechency.org/slovník/ADORDINAČNÍ_VZTAH)

Petr Karlík (2017): JUXTAPOZICE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/JUXTAPOZICE> (poslední přístup: 10. 7. 2024)

Seznam příloh

Příloha 1 – Transkripce první nahrávky

Příloha 2 – Transkripce druhé nahrávky

Příloha 3 – Transkripce třetí nahrávky

Příloha 4 – Transkripce čtvrté nahrávky

Příloha 5 – Transkripce páté nahrávky

Příloha 6 – Transkripce šesté nahrávky

Seznam grafů

Graf 1 – Typy výpovědí v první nahrávce

Graf 2 – Typy výpovědí v druhé nahrávce

Graf 3 – Typy výpovědí ve třetí nahrávce

Graf 4 – Typy výpovědí ve čtvrté nahrávce

Graf 5 – Typy výpovědí v páté nahrávce

Graf 6 – Typy výpovědí v šesté nahrávce

Graf 7 – Průměrná délka výpovědi

Graf 8 – Poměr větných a nevětných výpovědí

Graf 9 – Typy hypotaktických souvětí